

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันโรคขาดสารอาหารต่าง ๆ เป็นปัญหาสำคัญ และเป็นปัญหาเร่งด่วนของชาติ สถิติการประเมินผลการซึ่งน้ำหนักของทารกอายุต่ำกว่า 5 ปี ระหว่างเดือนตุลาคมถึงเดือน ธันวาคม 2527 ของแผนงานโภชนาการในแผนพัฒนาสาธารณสุข ฉบับที่ 5 พบว่า จากจำนวน เด็กรวมทุกภาค 1,561,731 คน มีเด็กที่ขาดสารอาหารระดับ 1 จำนวน 389,781 คน คิดเป็นร้อยละ 24.96, ระดับ 2 จำนวน 66,397 คน คิดเป็นร้อยละ 4.25 และระดับ 3 จำนวน 4,291 คน คิดเป็นร้อยละ 0.7 เมื่อดำเนินการรวมทั้ง 3 ระดับแล้ว พบว่า มีจำนวนเด็ก ที่ขาดสารอาหารถึงร้อยละ 29.48

ภาวะทุโภชนาการ พบว่า มีสูงสุดและรุนแรงที่สุดในกลุ่มทารกและเด็กวัยก่อนเรียน สาเหตุเกิดจากความยากจน ความไม่รู้ถึงความสำคัญของอาหารและโภชนาการ การกินอาหาร ไม่ได้สัดส่วน และไม่เพียงพอกับความต้องการของร่างกาย มารดามีความเชื่อผิด ๆ ประกอบ อาหารไม่ถูกสุขลักษณะ นอกจากนี้ก็มีปัญหาการกระจายอาหารและระบบการตลาด และสาเหตุ จากประชากรเพิ่มขึ้น และมีรายได้น้อย (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5)

เด็กที่ขาดสารอาหารในระยะเยาว์วัย จะมีผลทำให้การพัฒนาการทางสมองเสื่อมโทรม โดยไม่อาจกู้สภาพให้กลับคืนได้อย่างเต็มที่ ทั้งยังยับยั้งการเจริญเติบโตทางร่างกายอีกด้วย อารี วิลยะ เสวี กล่าวว่า การขาดอาหารในวัยทารก จะทำให้เกิดผลเสียต่อการเจริญเติบโต ของร่างกายและสมอง ถ้าเด็กเหล่านี้มีชีวิตรอด และเจริญเติบโตต่อไปก็จะกลายเป็นพลเมือง ที่ด้อยสมรรถภาพ การขาดอาหารในเด็กวัยก่อนเรียนจะมีผลทำให้ความต้านทานโรคต่ำกว่าปกติ ซึ่งเป็นสาเหตุให้มีอัตราการตายสูง

วลัย อินทรมพรรย์ ได้อ้างถึงการวิจัยของรูท เอ็ม ลีเวอร์ตัน (Root M. Leverton)

เกี่ยวกับการเจริญเติบโตของสมองว่า ทารกเมื่อแรกเกิดสมองเจริญเติบโต ประมาณร้อยละ 63 ของสมองผู้ใหญ่, อายุ 1 ปี สมองเจริญเติบโตประมาณร้อยละ 83-86

และเมื่ออายุ 3 ปี สมองเจริญเติบโตถึงร้อยละ 90 ของสมองผู้ใหญ่ และสมองจะเจริญเติบโตเต็มที่เมื่ออายุ 6 ปี นอกจากนี้ ไกรสิทธิ์ ดันดีศิริรินทร์ และคณะกล่าวว่าลักษณะของการเจริญเติบโตของสมองแบ่งเป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรกเป็นระยะที่มีการเพิ่มจำนวนเซลล์ พบว่าอยู่ในช่วง 3-4 เดือนก่อนคลอด ไปจนถึง 6-8 เดือนหลังคลอด ระยะที่ 2 เป็นการเจริญเติบโตของเซลล์ในด้านขนาด (2520: 21)

มารดาเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อภาวะโภชนาการของบุตร มารดาเป็นผู้ให้การอบรมเลี้ยงดูและให้อาหารที่ถูกต้องเหมาะสม อาหารหลักที่จำเป็นต่อทารก คือ นมแม่

แต่เมื่อเด็กเจริญเติบโตมากขึ้น นมแม่นมมีจำนวนไม่เพียงพอต่อความต้องการของเด็ก จึงจำเป็นต้องให้อาหารเสริมที่มีคุณค่าเพียงพอและลักษณะเหมาะสมต่อความสามารถในการย่อยและดูดซึมไปใช้ประโยชน์ ถ้ามารดาขาดความรู้เรื่องอาหารเสริม เด็กจะมีปัญหาทุโภชนาการตามมาได้ ซึ่งปัญหาเรื่องอาหารเสริมที่พบบ่อยในประเทศไทยได้แก่ เด็กได้รับอาหารเสริมก่อนเวลาอันควร และอาหารที่ให้มิมีคุณค่าทางโภชนาการต่ำ ซึ่งปัญหานี้พบได้ในชนบทและชุมชนแออัดรอบกรุงเทพฯ จากข้อมูลซึ่งศูนย์บริการสาธารณสุขจุฬาลงกรณ์ (ศูนย์ 5) ได้ทำการสำรวจภาวะโภชนาการของเด็กอายุ 0-5 ปี ของชุมชนบ้านคร้วได้ ซึ่งเป็นชุมชนแออัดหนึ่งใน 1020 แห่งของชุมชนแออัด ได้พบเด็กขาดสารอาหารจำนวนมาก ทางศูนย์จึงมีแผนดำเนินงานที่จะให้ความรู้ด้านโภชนาการแก่มารดา ซึ่งควรมีการศึกษาเกี่ยวกับความรู้ ความสามารถของมารดาในเรื่องอาหารเสริมในชุมชนเสียก่อน ดังจะเสนอข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนบ้านคร้วได้ดังนี้ .-

1. จากการสำรวจภาวะโภชนาการทั่วประเทศครั้งแรกในปี พ.ศ. 2504 โดยทีมไทยอเมริกัน และทำการสำรวจซ้ำอีกครั้งในปี พ.ศ. 2518 พบว่าโรคขาดสารอาหารที่นับว่าเป็นปัญหาโภชนาการของประเทศได้แก่ ในเด็กอายุตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป จนถึง 5 ขวบ มีการขาดสารอาหารอย่างแรงในดักรีต่าง ๆ กัน ตั้งแต่ร้อยละ 56-67 และพบว่าเด็กที่ขาดอาหารรุนแรงที่สุด เป็นเด็กในครอบครัวของผู้มีรายได้น้อย ในแหล่งเสื่อมโทรมของกรุงเทพฯ (วนิดา สิทธิธรรณฤทธิ์ 2527: 11)

ในกรุงเทพฯ และบริเวณใกล้เคียง มีชุมชนแออัดทั้งหมด 1,020 แห่ง (โสภณ พรโชคชัย 2528: 25) ในจำนวนนี้มีอยู่ 6 แห่งที่มีอายุมากที่สุด คือมีมานานถึง 100 ปี จำนวนเพียง 6 แห่ง ชุมชนบ้านคร้วได้เป็น 1 ในจำนวน 6 แห่งดังกล่าว และโดยเฉพาะเป็นชุมชนที่มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 620 ครัวเรือน (โสภณ พรโชคชัย 2528: 181)

2. จากการสำรวจภาวะโภชนาการในชุมชนบ้านคร้วใต้ โดยการชั่งน้ำหนักเด็กอายุ 0-5 ปี ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2527 - สิงหาคม 2528 จำนวน 179 คน พบเด็กขาดอาหารระดับ 1 จำนวน 56 คน คิดเป็นร้อยละ 31.3 ขาดอาหารระดับ 2 จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 4.5 ทางศูนย์เห็นว่าปัญหานี้เป็นปัญหาสำคัญอันดับแรกที่ต้องแก้ไข ทางศูนย์จึงมีโครงการเร่งด่วน ที่จะให้ความรู้ด้านโภชนาการแก่มารดาในชุมชนเรื่องอาหารเสริม โครงการนี้สอดคล้องกับแผนพัฒนาสาธารณสุขของกรุงเทพฯ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2525-2529) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งคือ เพื่อลดข้อบกพร่องด้านโภชนาการในเด็กที่อายุต่ำกว่า 5 ขวบ โดยให้โภชนศึกษาแก่มารดา หรือผู้เลี้ยงดูเด็ก และวิธีที่ถูกต้องในการประกอบอาหาร และให้อาหาร (วนิดา สิทธิธรรพ์ 2527: 141-142) โครงการนี้เป็นโครงการที่สนับสนุนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ที่ได้กำหนดเป้าหมายการให้โภชนศึกษาไว้ว่าจะ "ให้ความรู้ด้านโภชนาการแก่หญิงมีครรภ์ และประชาชนทั่วไป เกี่ยวกับการปฏิบัติทางด้านโภชนาการในระหว่างตั้งครรภ์ การให้นมลูก การให้อาหารเสริมที่เหมาะสมกับวัย และการให้อาหารเด็กวัยก่อนเรียนให้ถูกต้อง โดยผ่านทางบริการสาธารณสุขมูลฐาน"

3. ในชุมชนบ้านคร้วใต้ มีระบบสนับสนุน (Supporting system) ต่าง ๆ รวมคือ มีอาสาสมัครสาธารณสุข (ออส.) ทั้งหมด 13 คน ซึ่งสามารถให้ข้อมูลหรือเผยแพร่ข่าวสารด้านสาธารณสุขได้อย่างทั่วถึง นอกจากนี้ยังมีศูนย์บ้านคร้วใต้ ซึ่งใช้เป็นสถานที่พบปะ ประชุม เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ทางด้านสาธารณสุขแก่สมาชิกในชุมชนอีกด้วย

ด้วยความสำคัญดังกล่าวมาแล้วทั้งหมด ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาความรู้และความสามารถในการแก้ปัญหาของมารดา เรื่องอาหารเสริมของทารกของมารดาในชุมชนบ้านคร้วใต้มีความสำคัญมาก เป็นขั้นตอนของการประเมินความต้องการ (Need assessment) เรื่องความรู้และความสามารถในการแก้ปัญหาเรื่องอาหารเสริมของทารกของมารดาในชุมชนนี้ ซึ่งผลที่ได้สามารถใช้เป็นข้อมูลวางแผนการสอนโภชนาการให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของมารดาในชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความรู้และความสามารถในการแก้ปัญหาของมารดาชุมชนบ้านคร้วใต้ เรื่องอาหารเสริมของทารกโดยจะศึกษาเรื่องประเภทอาหารเสริมที่ให้จำแนกตามอายุ วิธีการเตรียมและประกอบอาหารเสริม และวิธีการให้อาหารเสริมแก่ทารก

ปัญหาการวิจัย

มารดาในชุมชนบ้านคร้วไต้มีความรู้และความสามารถในการแก้ปัญหา เรื่องอาหารเสริมของทารกอย่างไร

สมมติฐานการวิจัย

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 กล่าวว่า ความแพร่หลายของภาวะทุโภชนาการมีสูงสุด และรุนแรงที่สุดในกลุ่มทารกและเด็กวัยก่อนเรียน โรคขาดอาหารที่เป็นปัญหาโภชนาการของประเทศไทยได้แก่ เด็กอายุ 6 เดือนขึ้นไปจนถึง 5 ขวบ ซึ่งมีการขาดสารอาหารอย่างแรงในตึกรีต่าง ๆ เด็กที่ขาดอาหารรุนแรงที่สุดเป็นเด็กในครอบครัวของผู้มีรายได้น้อยในแหล่งเสื่อมโทรมของกรุงเทพฯ (วนิดา สิทธิธัญญ์ 2527: 11) ทั้งนี้เนื่องมาจากสาเหตุการขาดความรู้ทางโภชนาการในการเลือกอาหาร การมีความเชื่อในการบริโภคอาหารไม่ถูกต้อง และการมีนิสัยการบริโภคไม่ถูกต้อง

จากการสำรวจภาวะโภชนาการของชุมชนบ้านคร้วไต้ ซึ่งเป็นชุมชนแออัดของกรุงเทพฯ ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2527-สิงหาคม 2528 พบเด็กขาดอาหารระดับ 1 จำนวน 56 คน คิดเป็นร้อยละ 34.15, ระดับ 2 จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 4.88 ดังนั้นทางศูนย์บริการสาธารณสุขเขต 5 จึงมีโครงการให้โภชนาการแก่มารดาในชุมชนนี้ เรื่องอาหารเสริมของทารก จึงตั้งสมมติฐานในการวิจัยข้อที่ 1 ว่า มารดาในชุมชนแออัดบ้านคร้วไต้มีความรู้เรื่องอาหารเสริมของทารกอยู่ในระดับน้อย

ทวีร์สม ธนาคม ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาโภชนาการไว้ว่า เกิดจากขาดแคลนอาหาร ไม่มีความรู้ทางโภชนาการ และร่างกายมีโรคภัยไข้เจ็บ การขาดแคลนอาหารมีสาเหตุเนื่องมาจากความยากจน แต่ถ้ารู้จักเลือกซื้ออาหารที่มีราคาถูกแต่คุณค่าทางอาหารใกล้เคียงกัน หรือใช้อาหารประเภทเดียวกันทดแทนกัน เช่น ไข่ฉัว เหลืองแทนอาหารพวกเนื้อสัตว์ ก็จะเป็นวิธีแก้ปัญหาการขาดอาหารได้วิธีหนึ่ง โดยไม่จำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมากในการซื้ออาหารที่มีคุณค่า และราคาแพงมาบริโภคเลย และจากสถิติจำนวนเด็กขาดอาหารของชุมชนบ้านคร้วไต้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นครอบครัวผู้มีรายได้น้อย จึงตั้งสมมติฐานในการวิจัยข้อที่ 2 ว่า มารดาในชุมชนบ้านคร้วไต้มีความสามารถในการแก้ปัญหาเรื่องอาหารเสริมของทารกอยู่ในระดับน้อย

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาความรู้และความสามารถในการแก้ปัญหา เรื่องอาหารเสริมของทารก ในเรื่องประเภทอาหารที่ให้จำแนกตามอายุ วิธีการเตรียมและประกอบอาหารเสริม และวิธีการให้อาหารเสริมแก่ทารกของมารดาในชุมชนบ้านคร้วใต้ที่มีบุตรอายุระหว่างแรกเกิดถึง 2 ปี และเลี้ยงลูกด้วยตนเอง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงความรู้และความสามารถในการแก้ปัญหของมารดา เรื่องอาหารเสริมของทารกว่า เป็นอย่างไร
2. ผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ สามารถใช้เป็นข้อมูลประกอบการวางแผนการให้โภชนาศึกษา เรื่องอาหารเสริมแก่ทารกในเขตชุมชนบ้านคร้วใต้ได้อย่างเหมาะสมและถูกต้องกับสภาพความเป็นจริง

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ทารก หมายถึง บุตรชายหรือหญิงของสตรีในชุมชนบ้านคร้วใต้ ที่มีอายุระหว่างแรกเกิดถึงหนึ่งปี

มารดา หมายถึง สตรีที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคร้วใต้ ซึ่งมีบุตรอายุระหว่างแรกเกิดถึง 2 ปี ไม่จำกัดอายุ อาชีพ รายได้ การศึกษา จำนวนบุตร ศาสนา และเลี้ยงบุตรด้วยตนเอง ทั้งนี้ไม่คำนึงถึงว่าจะมีทะเบียนบ้านอยู่ในชุมชนบ้านคร้วใต้หรือไม่

อาหารเสริม หมายถึง อาหารที่มีคุณค่าใด ๆ ก็ตาม ที่มารดาในชุมชนบ้านคร้วใต้ให้แก่บุตรในขณะที่ เป็นทารกนอกเหนือจากนม

ความรู้ หมายถึง ความจำ ความเข้าใจและการนำความรู้เรื่องอาหารเสริมไปใช้ของมารดาในชุมชนบ้านคร้วใต้ เกี่ยวกับเรื่องประเภทอาหารเสริมที่ให้จำแนกตามอายุ วิธีการเตรียมและประกอบอาหารเสริม และวิธีการให้อาหารเสริมแก่ทารก ซึ่งวัดได้โดยใช้แบบสัมภาษณ์ความรู้เรื่องอาหารเสริมของทารก ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง

ความสามารถในการแก้ปัญหา หมายถึง ความสามารถในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและวิธีแก้ปัญหา เรื่องอาหารเสริมของทารกของมารดาในชุมชนบ้านคร้วใต้ ซึ่งวัดได้จากแบบสัมภาษณ์ ความสามารถในการแก้ปัญหา เรื่องอาหารเสริมของทารก